

WALCZUK, Anna (1991): The Permanent in Lewis and Chesterton, *The Chesterton Review* 17 (3 a 4): 313 – 321

WRIGHT, John (1991): Goodness in Chesterton and Lewis, *The Chesterton Review* 17 (3 a 4): 339 – 347

Jan Lukavec

Chesterton jako prorok vědy?

Abstract

In my book about Chesterton (Fanatic, prophet or clown? G.K. Chesterton and his exponents) I distinguished three contradictory aspects of Chesterton's work: polysemiotics versus ideological monosemiotics, movement towards negation of reality and order versus movement towards affirmation of reality and order, anthropological particularism versus universalism. This is why Chesterton could be understood as a conservative as well as a revolutionary, as a defender of universal human rights as well as a chauvinist, as a specialist in semiotics and heterogeneous interpretations as well as an ideologue constantly reiterating the same statement. Also in Chesterton's relation towards science we can find ambiguous attitudes, for example towards supernatural phenomena. In most of his works, miracles really take place. Chesterton perceived openness to miracles as a sign of wisdom, but in his Father Brown stories, the main hero solves all the crimes simply with the help of his common sense, the belief in miracles being characteristic of superstitious materialists and charlatans. This and other paradoxes are also reflected in Chesterton's reception among the Czech scientific community. Astronomer Jiří Grygar, a leading representative of Sisyfos, the Czech Sceptics' Club, understands Chesterton as somebody who perfectly discriminates between faith and superstition, and between science and pseudoscience. On the other hand, biologist A. Markoš and geologist V. Čilek, disciples of the Czech philosopher and biologist Z. Neubauer, regard Chesterton as a great opponent of scientism, the Sisyfos Club being a paradigm of this approach.

Žijeme v době, kdy se obecně mluví a často diskutuje o velkém odcizení mezi přírodními a společenskými vědami a také o tom, že věda jako taková se stále více vzdaluje obyčejnému světu a také světu umění. Podle Milana Kundery byl Johann W. Goethe, který jako mladý muž ještě studuje alchymii a později je jedním z prvních moderních vědců, posledním spisovatelem, který drží v podivuhodné rovnováze tyto dva odlišné přístupy ke skutečnosti. Podle Kundery pak už Evropa takovouto rovnováhu nikdy nepozná.

V tomto kontextu Chesterton vystupuje, aspoň na první pohled, jako typický představitel onoho pogoethovského rozštěpení vědy a umění, jako nemilosrdný kritik či dokonce rozhodný nepřítel vědy jako nástroje jednostranné a reduktivní racionality. Nejdramatičtější je toto pojetí vědy zobrazeno v Chestertonově knize *Koule a kříž*, na jejímž konci se hrdina i se svým druhem ocitá v blázinci ovládaném šíleným vědcem: „V té chvíli se nad ním vztyčila a zalila ho vlna celé té hrůzy vědeckého uvěznění, jež dovede člověka nejen zbavit svobody“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 1923, s. 198). Na druhou stranu je ale nutné hned citovat jiné Chestertonovy výroky, které takový jednostranný obraz korigují. Chesterton například zdůrazňoval: „Nikdy jsem neřekl ani slovo proti významným mužům vědy. Stěžuji si jenom na mlhavou filosofickou popularizaci vědy, jež se vědecky pouze tváří, ale ve skutečnosti je jen nechutným novým náboženstvím“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 2007). Vůči vědě je také poměrně vstřícný jeho výrok, že „vědec se nesnaží nic dokázat; snaží se jen zjistit, co se dokáže dokázat samo“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 2007, s. 81), který ve své knize *O vědě a víře* cituje astronom Jiří Grygar. Chestertonův text *Etika říše pohádek z Ortodoxie* zařadil americký matematik Martin Gardner do prestižní antologie „velkých esejí o vědě“. V Americe vyšla roku 1986 kniha benediktinského kněze a filozofa přírodních věd Stanleyho Jakiho s názvem *Chesterton, prorok vědy*, v níž autor píše Chesterton kritizoval vědu (nejen v případě eugeniky) většinou oprávněně; podle něj ji tak chránil před tím, aby se proměnila v otupující monstrum. (JAKI, Stanley, 1986, s. 119). Přesnější než tvrzení, že Chesterton bojoval proti vědě, se tedy ukazuje spíše výrok, že bojoval proti tomu, co dnes nazýváme scientismus, tedy proti přesvědčení, že – slovy I.M. Havla (HAVEL, Ivan M., 1992) – „věda odhaluje pravdu; pravda je jediná; věda jediná odhaluje pravdu; pravda je tedy to, co odhaluje věda“, nebo že relevantní jsou pouze „pravdy vědecké a všechno mimo ně je jen mámení a klam“ (slovy biologa a filozofa přírodních věd Stanislava Komárka).

Proti takovému scientismu ovšem Chesterton bojoval velmi vytrvale a sveřepě. V detektivních povídkách o otci Brownovi se vyskytují karikatury vědců, nad nimiž kněz Brown pravidelně vítězí silou svého přirozeného rozumu, zatímco oni vědci, jež Chesterton nazývá „materialisté“, jsou odhalováni jako iracionalismu propadlé bytosti. Brown jim v závěru jedné takové povídky adresuje větu „Všichni jste prohlašovali, že jste zapřísáhlí materialisté, ve skutečnosti však balancujete na samém okraji víry – víry v cokoli“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 1989, s. 162), což je jedna z verzí výroku, který se Chestertonovi připisuje a který u nás často cituje zmiňovaný Jiří Grygar: „Od té doby, co lidé přestali věřit v Boha, jsou ochotni uvěřit čemukoli“. Oni materialisté přitom

otci Brownovi nejprve předhazují, že „věří v poustevníky, kteří si vyčarují ze vzduchu krokodýla, přelují na něm řeku a pak krokodýlovi řeknou, aby chcipl, a on poslechne. Věří na svaté, kteří pověsí svůj plášť na sluneční paprsek, a zase jiní přelují na takovém paprsku Atlantik. Přírodní zákony patrně nebere v úvahu“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 1989, s. 144). Muž, který je zastáncem podle Chestertona nebezpečného východního mysticismu a kterého vzápětí Brown odhalí jako vraha, dokonce knězi přímo říká: „Vy byste se měl zastávat všeho, čemu hlupáci říkají pověry, všech těch babských povídaček o talismanech a čárách. To je vaše povinnost, všemu věřit“. Otec Brown mu nato ovšem poněkud překvapivě odpoví, že je agnostik (CHESTERTON, Gilbert Keith, 1992, s. 88). Zde připomeňme, že Chesterton se jinak ve svých knihách celý svůj život zastával zázraků, nejen v tom smyslu, že zázrakem je i ta nejobyčejnější a nejvšednější věc, ale skutečně i jevů vybočujících z přirozeného řádu. Právě ve zmiňované *Etice říše pohádek* Chesterton kupříkladu vytýká materialistickému profesorovi, že je „sentimentální“, když mu jabloňové květy „jakousi temnou asociací“ připomínají jablka; Chesterton totiž nechápe, proč by jabloň nemohla mít rudé tulipány“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 2000, s. 45). Jeden z prvních Chestertonových životopisců, katolický kněz Joseph de Tonquédec, dokonce za tuto „libovolnost“ Chestertona kritizoval s tím, že Bůh sice může stvořit, co chce, ale stvořená bytost má své zákony a jabloň od přírody není utvářena k nošení tulipánů (MAUROIS, André, 1937, s. 135). Výskyt nadpřirozeného jevu a reakce na něj jsou základem Chestertonovy hry *Kouzlo*, a v knize o svatém Františkovi z Assisi se Chesterton coby ctitel středověku proti moderním skeptikům samozřejmě horlivě zastával všech zázraků onoho světce i nadpřirozených jevů obecně: pro teistu je stejně rozumné věřit v zázraky, jako pro ateistu v ně nevěřit (CHESTERTON, Gilbert Keith, 1993, s. 120). Onen zmíněný „agnosticismus“ se tedy týkal jen fikčního světa Chestertonových detektivek, kam Chesterton zázraky, magii ani cokoli ezoterického prostě vpustit nechtěl, asi nejen proto, že by to odporovalo pravidlům žánru, jak je kodifikoval jeho přítel Ronald Knox: druhé z nich říká, že „všechny nadpřirozené nebo nepřirozené faktory jsou zcela vyloučeny“. Pokud by na jabloni kvetly tulipány a podobně, bylo by velmi obtížné někoho čistě racionálně na základě důkazů usvědčit. Chestertonovi jde v jeho detektivkách ovšem právě o důkaz toho, že zdravý rozum otce Browna se v praxi ukazuje jako jediný nesoucí konkrétní a nepochybnitelné výsledky. S odkazem na Tonquédeca můžeme samozřejmě o Chestertonově tvorbě říct, že i on má jako spisovatel právo nato tvořit odlišné světy, z nichž každý má své vlastní zákony, jenomže u Chestertona se hranice mezi fikcí a nonfikcí většinou úplně stírá (jak o tom ještě dnes uslyšíme), jeho eseje plynule přecházejí v povídky a obráceně, a otec Brown většinou vystupuje jako postava věrně tlumočící Chestertonovy názory. V tomto smyslu tedy vidím drobný rozpor v tom, že zatímco ve většině Chestertonových beletrických i nebeletrických děl je schopnost otevřít se existenci nadpřirozeného jevu znakem skutečné moudrosti, v Chestertonových detektivkách naopak víra v zázraky charakterizuje materialisty a šarlatány, od nichž se Brown odlišuje tím, že on jediný si vždy vystačí se svým střídmým, věcným, nebojím se

řít v dobrém slova smyslu vědeckým přístupem a záznaky nepotřebuje. Samozřejmě je v pozadí Chestertonovo přesvědčení, že Brownův rozum dobře funguje právě proto, že není odtržen od víry. V tomto smyslu Chestertonovy detektivní povídky obsahují určitou metafyzickou rovinu: zločiny pro Browna nejsou ani tak přestupky proti lidským zákonům, jako hlavně hříchy vedoucími k zatracení; tvář jednoho zločince je tedy popsána jako „obličej ďáblův“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 1985, s. 267), jindy vrahovu tvář charakterizuje „děbelské šilhání“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 1985, s. 40). Dokonce i na magii v jistém smyslu dochází, když Brown s odkazy na katolickou církev naznačuje, že přece jen existuje magie, ovšem magie bílá, což ovšem podle něj ani materialisté ani vyznavači esoteriky netuší (CHESTERTON, Gilbert Keith, 1992, 95).

Mnohem častěji ovšem Chesterton spojoval magii ne s náboženstvím, ale právě s vědou (tedy onou nepravou, scientistickou): „vědecká pověra nebo magická pověra, to máte z deště pod okap. Obojí nakonec dělá z lidí paralytiku, kteří nemohou hnout vlastní nohou ani rukou, ani zachránit svůj život nebo duši“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 1974) – to je výrok z Chestertonovy detektivky, který v doslovu ke knize *Jsmé téměř 100% šimpanzi?* nedávno souhlasně citoval teoretický biolog Anton Markoš. Ve svých článkách Chesterton toto pojetí rozvíjel; magie a scientistická věda, zvláště medicína, jsou si podle něj v jednom ohledu velmi podobné, totiž v tom, že jim nejde o pravdu a čisté poznání, ale o to, aby dosáhly rychlých a praktických výsledků, a aby byly držiteli moci. Chesterton se přitom odvolával třeba na katolického historika Ch. Dawsona, jehož pojetí bylo shodné (DAWSON, Christopher, 1947, s. 170), ale o spojitosti vědy a magie v Chestertonově době psali i mnozí další autoři, jednak další křesťansky orientovaní (jako C.S. Lewis)¹, ale také filozofové (jako Edwin Burrt)² a kulturní antropologové. Kupříkladu podle B. Malinowského byla magie „vědou primitivních společností“ (MURPHY, Robert, 1999, s. 181), a už před tím slavný antropolog a hlavní představitel evolucionismu James G. Frazer (1854 – 1941) tvrdil, že „mezi magickou a vědeckou koncepcí světa je těsná analogie. V obou případech se vychází z naprosto pravidelné a spolehlivé

následnosti jevů, určené neměnnými zákony (FRAZER, James George, 1994, s. 49). Hlavní, ale zato osudová chyba magie spočívá podle Frazera v chybné interpretaci podstaty oněch zvláštních zákonů, které tuto následnost řídí. Zatímco Frazer se do jisté míry snažil srovnáváním s vědou najít na magii něco pozitivního a aspoň trochu ji ospravedlnit, Chesterton naopak (scientistickou) vědu přiřazením k magii zavrhuje³. Chesterton a další tak anticipoval pozdější slavné, ale i hodně kritizované teze britské historičky Frances Yatesové (PEARCYOVÁ, Nancy R. – THAXTON, Charles B., 1997, s. 43n), která byla označena dokonce za zakladatelku nového paradigmatu ve vnímání hermetismu jako integrální součásti renesanční kultury a faktoru, bez kterého by novověká věda vůbec nevnikla, což dnes v Čechách vytrvale prohlašuje také Zdeněk Neubauer⁴. Chesterton ve stejné době jako Burtt poukazoval na staré spojení mezi vědou a magií, které má „jakýsi skrytý a historicky velmi zajímavý smysl“⁵, ale onen Neubauerovský smysl tomu zřejmě nedával. Zato ale svojí kritikou spojení moci a medicíny značně předběhl Neubauerova žáka S. Komárka, který nedávno kritice, jak on říká, „medicínsko-průmyslového komplexu“ věnoval knihu *Spasení těla : moc, nemoc a psychosomatika* (KOMÁREK, Stanislav, 2005). Trochu provokativně bychom se však mohli ptát, jestli otec Brown postupující stroze racionální metodou vedoucí vždy ke konkrétnímu cíli, Brown jako kněz disponující nemalou duchovní mocí, se onomu vědci trochu nepodobá⁶.

Nyní ještě krátce k dalšímu aktuálnímu tématu, danému loňským výročí Ch. Darwina. V době, kdy to ještě vůbec nebylo mezi katolíky obvyklé, Chesterton připouštěl, že se lidské tělo vyvinulo ze zvířat a o Darwinovi se vyjadřoval s respektem. Darwinův agnosticismus ovšem dával do kontrastu s dogmatismem darwinistů, kterým ostatně vážně předpovídal brzké vyhynutí, jako zřejmě většina tehdejších katolíků (CHESTERTON,

1) Také C.S. Lewis tvrdil cosi podobného: „Opravdové magické a opravdové vědecké úsilí jsou dvojčata. První bylo nemocné a zemřelo, druhé silné a prospívalo. Ale byla to dvojčata zrozená ze stejného impulsu... Je tu něco, co sjednocuje magii a užitou vědu té doby a zároveň je izoluje od „moudrosti“ dávnějších dob. Pro moudré muže dávnověku bylo hlavním problémem, jak smířit duši a venkovní skutečnost – a řešením bylo vědění, sebeukáznění a ctnost. Pro magii a užitou vědu byl problém postaven jinak – jak svět podřídit vlastním přáním. Řešení poskytla technika. Kvůli které magie i věda začala dělat věci, do té doby považované za nechutné a málo zbožné jako je vykopávání mrtvol a jejich hanobení“. [cit. 2009-5-1]. Dostupné z <http://www.sustainable.cz/neprijemnesousedstvivedy.htm>

2) Šlo především o jeho knihu *Metafyzické základy moderní vědy z roku 1924*, v níž autor mimo jiné upozorňoval na velký vliv hermetických myšlenek na vznik moderní vědy.

3) Podobné inverze mezi Frazerem a Chestertonem nacházíme i jinde: pokud Frazer poukazoval na analogie mezi způsobem myšlení přírodních národů a myšlením mnoha jeho současníků vyznávajících křesťanskou víru, bylo to pro něj znamením její zaostalosti: křesťanství, které odmítal jako něco zcela falešného, podle něj samo náleží k překonaným stádiím vývoje lidstva. (BUDIL, Ivo T., 2001, s. 514) Oproti tomu když Chesterton prohlašoval, co má (i on sám – už v tom je ve srovnání s Frazerem velký rozdíl) s „divochy“ společného, je to pro něj prostředek obrany „divochů“, ale především obrany náboženské víry (LUKAVEC, Jan, 2008, s. 83).

4) Podobně píše Markoš, že nemůže „opomenout přesahy s oblasti mýtů, magie, hermetismu, gnose, umění, protože se z ní věda zrodila, přímo s ní hraničí a zůstává pro některé vědecké směry i nadále zdrojem inspirace“. (MARKOŠ, Anton, 2003, s. 40)

5) [cit. 2009-5-1]. Dostupné z <http://gkch.wordpress.com/2009/03/02/esej-x-o-virach/>

6) Připomeňme, že v diskuzi o scientismu, která reagovala na výše citovanou definici I.M. Havla, několikrát zazněly hlasy, že právě detektiv poznává „pravdu“ metodou podobnou té vědecké, nebo přímo totožnou (např. SCHREIBER, Vratislav, 1992, s. 168).

Gilbert Keith, 1927, s. 45). Polemizoval ovšem i se samotným principem přírodního výběru. Když se například dočetl v nějakém pojednání o darwinismu, že „Příroda vybírá jedince, kteří varíují nejuspěšnějším směrem“, komentoval to sarkasticky: „když lidé ve starých náboženstvích říkali, že Bůh si vyvolil národ a povolal proroka, alespoň tím něco mysleli a to, co říkali, mysleli vážně“. Jenže když takto mluví darwinisté, jde podle Chestertona o kruhem dokazovanou banalitu“, která je obklopena mytologickým mračnem. To můžeme srovnat s nedávným textem S. Komárka, který srovnával otázky a pravděpodobné odpovědi na Karlově universitě A.D. 1400 a roku 2007: Proč jsou labutě bílé? Středověká odpověď: protože je Stvořitel bílými míti chtěl. A proč tomu tak chtěl? Inu nevíme, ale Stvořitel ve své moudrosti jistě věděl, co činí. A nyní odpovědi soudobé vědy: Proč jsou labutě bílé? Protože se bílá barva v selekčním procesu prosadila. A proč se prosadila? To nevíme, ale protože se prosadila, nějakou výhodu vzhledem k reprodukci přinášet musela – Komárek pasáž ironicky uzavírá tím, že z toho srovnání je patrné, jak „radikálně se podařilo se středověkým obskurantismem zatočit“. (KOMÁREK, Stanislav, 2008) Nerad bych ale chválu na předvídatost Chestertona a vtipnost Komárka přeháněl, protože tady soudobým biologům Komárek křivdí. Od zoologa F. Šusty z pražské ZOO se mi dostalo vysvětlení, že labutě měly svoje původní rozšíření v Rusku. Tam, odkud labuť pochází, je skoro polovinu roku sních (takže bílá barva jí kryje) a teoreticky to může odrážet přílišné záření v létě (pro vnitrozemí Sibíře je typická velmi studená zima a hodně teplé léto).

Chesterton má dnes co říci také k odcizení mezi přírodními a společenskými vědami, které jsem už zmiňoval, dobře například věděl, že „týž chladný a neúčastný duch, který vede k úspěchu při studiu astronomie nebo botaniky, vede k pohromě při studiu mytologie nebo lidských počátků... Chce-li někdo poznat původ lidské společnosti, poznat, čím společnost skutečně je, ať nechodí do Britského musea; ať jde do společnosti“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 1915, 128n) – to je zase citát, který si z Chestertona vybral ředitel Geologického ústavu a spisovatel Václav Cílek do knihy *Makom*.

Poměrně prozíravě Chesterton ve své době hodnotil vztah náboženství a vědy, když tvrdil, že se „v devatenáctém století soukromé biblické doktríny a předčasně přírodovědecké teorie střetly v zuřivém zápase dvou netrpělivých ignorantských stran, který je bohužel známý jako spor mezi vědou a náboženstvím“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 2007, s. 82). V tom se zcela shoduje třeba se současnou antropoložkou Merryl Daviesovou, která napsala, že jsme se stali „rukojmími dvou krajních názorů“, křesťanského a vědeckého fundamentalismu (DAVIESOVÁ, Merryl, 2002, 10n). Hned ale musím dodat, že v Chestertonově době bez výjimky snad všichni křesťanští autoři odmítali, že by existoval spor mezi vírou a skutečnou vědou – klíčový je ovšem přívlastek „skutečný“, protože o darwinismu prostě prohlásili, že to žádná skutečná věda není, a v tom se Chesterton nelišil (NOVOTNÝ, Josef, 1920; VRCHOVECKÝ, Josef, 1934). Podobně i jeho odpor ke scientismu odpovídal v jistém smyslu „duchu doby“: podle historika Johna Burrowa „mluvit o omezeních vědecké metody začalo být ke konci 19. století

projevem intelektuální vyspělosti a zároveň i klišé.“ (BURROW, John Wyon, 2003, 74n) Že ovšem nešlo u Chestertona čistě o projev módy, ale že jeho myšlenky v této oblasti snad mají trvalejší platnost ukazuje to, jak široce ho dnes citují i čeští přírodní vědci.

Tak se dostáváme k recepci Chestertona v současné české vědecké komunitě: na jedné straně mezi tyto recipienty patří J. Grygar, na straně druhé Anton Markoš, Václav Cílek, či Pavel Holásek⁷. Holásek je autorem darwinovsky znějícího titulu *O původu druhů. Pohádková biologie podle G. K. Chestertona*. V tomto spisu Holásek předestřel vlastní originální koncepci biologie, v níž se snaží spojovat myšlenkový svět Chestertona s vizemi Z. Neubauera. A právě k Neubauerovi se Markoš, Cílek i Holásek hlásí jako ke svému učiteli. Můžeme tak konstatovat, že podobně, jako se v meziválečném období k Chestertonovi hlásili liberálové, komunisté a katolíci, kteří proti sobě navzájem bojovali (což ovšem koresponovalo s polytendenčností a vnitřním napětím Chestertonova vlastního myšlení (LUKAVEC, Jan, 2008), také dnes je Chesterton oblíbeným autorem mezi lidmi patřícími k odlišným a někdy až nesmiřitelným táborům. Grygar totiž patří k čelným představitelům Českého klubu skeptiků Sisyfos a vědci z okruhu Z. Neubauera jsou pro něj pouhými pavědci, pročez institucím či periodikům⁸, kde se angažují, rozdal již četné bludné balvany za „matení české veřejnosti a rozvoj blátivého způsobu myšlení“; neubauerovci naopátku Sysifos pokládají za typicky scientistickou organizaci⁹ a třeba Neubauer právě aktivity klubu Sysifos označil zdánlivě paradoxně za iracionální. Tomu odpovídá jakási dvouhlasá recepce Chestertona, která ovšem i v této věci odpovídá vnitřní protikladnosti Chestertonova díla: jestliže pro Grygara je Chesterton tím, kdo dokáže dobře vystihnout rozdíl mezi vírou a pověrou, a mezi vědou a pavědou, pro Markoše a další „neubauerovce“ je Chesterton kritikem scientismu, který stále upozorňuje vědce nato, že by neměli příliš uspěchaně své teorie pokládat za nezpochybnitelné pravdy. Věc je přitom o to komplikovanější, že Neubauer s Grygarem přísluší k téže (katolické) církvi jako Chesterton, i když v pojetí víry se samozřejmě neshodnou, jak ukázala jejich vzájemná debata, v níž Neubauer označil Grygarovo pojetí vztahu křesťanství a vědy za „racionální teologii 19. století“, což bylo myšleno hodně pejorativně¹⁰. Grygarův spolek Sysifos přitom mezi okultní, ezoterické a paranormální jevy zahrnuje (podle svých oficiálních webových stránek) např. keltománii, numerologii, tzv. ufologii, téma mimozemšťanů, proutkaření, pseudohistorii, kreacionismus, ale i zázraky a posmrtný život. Grygar jako konzervativní katolík přirozeně na zázraky (jako Ježíšovo zmrtných-

7) *Jde o prvního absolventa Katedry filosofie a dějin přírodních věd Přírodovědecké fakulty UK, již je právě Markoš vedoucí.*

8) *jako časopis Vesmír a Svobodná universita*

9) *Ovšem sám sebe málokdo označuje za scientistu, pro Poppera jím byl Toynbee a pro Adorna sám Popper (MOURAL, Josef, 1999, s. 16).*

10) [cit. 2009-5-1]. Dostupné z <http://astrolot.cz/mimo/grygarvsneubauer.htm>

vstání a věčný život, což jsou články víry) věří, jak výslovně potvrdil, ale asi ne, když překročí práh klubu Sysifos. Je to snad trochu analogické tomu, že v detektivním žánru Chesterton zázraky neuznává, v žánru hagiografie i jiných ano (přitom agnosticismus Chestertonových detektivek má k sysifovskému skepticizmu v Grygarově provedení poměrně blízko). Podobných přechodů mezi různými typy vědění ovšem není prost asi nikdo a snad by se tento pohyb napříč odlišnými kognitivními vrstvami dal popsat pomocí výroku Goetha, podle něhož „bádající o přírodě jsme panteisty, když básníme, jsme polyteisty, a mravně monoteisty“¹¹.

Když znovu zaznělo Goethovo jméno, rád bych se teď ještě jednou vrátil k onomu úvodnímu výroku M. Kundery o posledním integrujícím spisovateli a ještě více jej zrelativizoval. Je totiž nutné doplnit, že Chesterton sice neobjevil žádnou novou kost jako Goethe, ani nenapsal spis o barvách, ale samotná příroda i barvy v jeho knihách hrají důležitou roli¹². V jeho prózách navíc nevystupují vědci jen jako negativní postavy: připomeňme naopak sympatického antropologa profesora Chadda z *Klubu podivných živností*, který chce dokázat svoji teorii komunikace u Zuluů, a proto přerušuje verbální komunikaci a do rozumívá se jen posunky. Zvláště pak musíme vyzdvihnout postavu básníka Doriana Wimpola z *Létající hospody*. To sice není vědec v přísném slova smyslu, ale jeho básně, které naplnil „hypotetickou psychologií veškerých stvoření zoologických zahrad“, evidentně směřovaly do oblasti biologie (či spíše etologie) a u čtenářů se proto vždy neseťkávaly s pochopením. Když totiž čtenář hledal běžnou salónní lyriku a přišel na verše nadepsané *Pouštní píseň lásky* a začínající slovy „Její hlava k hvězdám trčí, její hrb se pýchou dme“, mohl být takovým holdem dámě poděšen; aspoň dokud si neuvědomil, že všichni hrdinové této idylické skladby jsou velbloudi“ (CHESTERTON, Gilbert Keith, 1985, s. 258). Chestertonův básník se tak zabýval vnitřními světy četných tvorů, zvláště těch, na „které člověk zapomíná“, což korespondovalo s koncepcemi tzv. umweltsu – „žitého světa“, které v téže době rozvíjel německý biolog a Chestertonův současník Jakob J. von Uexküll (1864 – 1944)¹³. V této souvislosti není marné připomenout koncepci francouzského filozofa a historika vědy Michela Serrese, podle něhož se v každé epoše vyskytují mezi exaktními vědami a uměním jisté podobnosti a rezonance¹⁴. Úzká souvislost vědeckých

teorií a uměleckých děl v jednotlivých epochách by se podle něj dala přirovnat k fenoménu, který německá romantika označovala jako *Zeitgeist* (duch doby), tedy jakési podvědomé souznění filosofie, vědy a umění. Při charakterizaci epochy Informačního věku 20. století se Serres mimochodem odvolává na román *Muž bez vlastností* od Roberta Musila, který byl Chestertonovým obdivovatelem a který tento román psal právě pod Chestertonovým vlivem (LUKAVEC, Jan, 2008, s. 65). Tématem této epochy je podle Serrese náhodné, neurčité, nedefinovatelné; oblak, šum, chaos, z něhož se vynořuje zpráva, informace, řád, svět. Jak už jsem se ale snažil ukázat ve své knize, jedním z hlavních témat procházejících Chestertonovým dílem je téma civilizace a řádu jako něčeho, co se každou chvíli může znovu a znovu zanořit zpátky do chaosu (LUKAVEC, Jan, 2008, s. 19). V tomto serresovském smyslu je možné směle prohlásit, že Chestertonovo dílo souznělo i se soudobou vědou. A když si vzpomeneme na zmiňovaného básníka Wimpola, je možné jít ještě dál a rozšířit kategorii toho, co všechno Chesterton anticipoval¹⁵: třeba o dnes ohlašovanou „postmodernistickou vědu, která zahrnuje estetiku a kreativitu a zaměřuje se na rozpoznávání vnitřní hodnoty organismů“, jak se píše v loňské knize *Třetí kultura*, již do češtiny překládal A. Markoš (BROCKMAN, John, 2008, s. 98n). Chesterton by takovou vědu, která se nezakládá na statistikách, ale na kvalitách, možná přivítal. Ale co se týká otce Browna, nedivil bych se, kdyby ji odsoudil jako málo vědeckou a iracionální.

článku psychiatra C. Höschla ([cit. 2009-5-1]. Dostupné z http://www.hoschl.cz/files/3723_cz_Hoschl_Kundera_vLN.pdf), což také může naznačovat, že s onou propastí mezi uměním a vědou to nemusí být tak radikální.

15) Několik příkladů: Chestertonův obraz šilence jako člověka, který „pozbyl všeho kromě rozumu“, tedy který není bržděn smyslem pro humor, ani láskou, ani němými jistotami zkušenosti a který je tím logičtější, že ztratil jisté zdravé city, dnes jakoby potvrzují vědci zabývající se vztahem emocí a racionality: „Ztráta emocí může být nečekaným zdrojem iracionálního jednání“, napsal neurolog António Damasio, což slavný popularizátor vědy Matt Ridley komentuje slovy: „Kdybychom neměli emoce, byli by z nás racionální idioti“ (RIDLEY, Matt, 2000, s. 156). Například pacient, jehož vyšší nervové funkce byly „osvobozeny“ od vlivu emocí, zcela podle Chestertonových předpovědí po celé hodiny srovnával výhody a nevýhody různých restaurací – a na večeri se nikdy nevypravil. – J. Grygar nedávno vysoce ocenil Chestertonovu aktuálnost pro astronomii, protože dlouho před objevem reliktního záření tvrdil, že „světlo bylo stvořeno už dávno před světelnými tělesy vesmíru“. – Podle S. Jakiho Chesterton mimo jiné anticipoval Kuhnovu teorii vědeckých revolucí. – Podle Ch. Houswitschky Chesterton svým chápáním paradoxů jako nedílné součásti systémů, v jejichž rámci vnímáme a chápáme svět, anticipoval matematického génia Kurta Gödela, známého z knihy *Gödel, Escher, Bach. Gödel dokázal, že žádný systém nemůže být úplný a zároveň vnitřně konzistentní* (HOUSWITSCHKA, Christoph, 1996, 129).

11) Snad i některé „rozpory“ v Chestertonově politickém myšlení by se daly popsat pomocí takovýchto přechodů; podobně to dělá i současný slovenský politolog Eduard Chmelár, který o sobě tvrdí: „v rovine politiky som liberál, v ekonomike socialista a v morálke taký konzervatívec, že by sa za mňa nemuselo hanbiť hádam ani KDĽH“. ([cit. 2009-5-1]. Dostupné z <http://sudor.blog.sme.sk/c/61466/Eduard-Chmelar-Nie-som-lavicovy-intelektual.html>).

12) Někdy se dokonce mluví o sakramentálním mysticismu, který se u Chestertona rozšiřuje na celou přírodu.

13) Vůbec ne náhodou jeho odkaz u nás propagují S. Komárek a Markoš.

14) Onen Kunderův výrok mi ostatně připomněla četba nedávného vynikajícího kunderovského

Literatura

- BROCKMAN, John (2008): *Třetí kultura : za hranice vědecké revoluce*. Praha: Academia.
- BUDIL, Ivo T. (2001): *Za obzor Západu : proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha: Triton.
- BURROW, John Wyon (2003): *Krise rozumu: evropské myšlení 1848 – 1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- CÍLEK, Václav (2004): *Makom: kniha míst*. Praha: Dokořán.
- DAVISOVÁ, Merryl Wyn (2002): *Darwin a fundamentalismus*. Praha: Triton.
- DAWSON, Christopher (1947): *Pokrok a náboženství: historická úvaha*. Praha: Universum.
- FRAZER, James George (1994): *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá fronta.
- GAJDOŠOVÁ, Jana (2006): *Hermés. Teorie komunikace a pojem struktury v díle Michela Serrese*. Diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.
- GARDNER, Martin (1985): *The sacred beetle : and other great essays in science*. Oxford: Oxford University Press.
- GRYGAR, Jiří (2001): *O vědě a víře*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- HAVEL, Ivan M. (1992): O scientismu. *Vesmír* Roč. 71, č. 2, s. 63.
- HOLÁSEK, Pavel: *O původu druhů. Pohádková biologie podle G. K. Chestertona*. ([cit. 2009-5-1]. Dostupné z <http://pavel.holasek.sweb.cz/texty/chesterton.htm>
- HOUSWITSCHKA, Christoph (1996): Paradoxy and orthodoxy in Father Brown's conduct of investigation. In: *Inklings. Jahrbuch für Literatur und Ästhetik*. Bd. 14.
- JAKI, Stanley (1986): *Chesterton, a seer of science*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- CHESTERTON, Gilbert Keith (1915): *Heretikové*. Stará Říše na Moravě : A. L. Stříž.
- CHESTERTON, Gilbert Keith (1927): *Nesmrtelný člověk*. Praha: Václav Petr.
- CHESTERTON, Gilbert Keith (1974): *Pochybnosti otce Browna*. Praha: Vyšehrad.
- CHESTERTON, Gilbert Keith (1985): *Napoleon z Notting Hillu; Létající hospoda; Návrat Dona Quijota*. Praha: Odeon.
- CHESTERTON, Gilbert Keith (1989): *Modrý kříž*. Praha: Vyšehrad.
- CHESTERTON, Gilbert Keith (1992): *Okřídlená dýka a jiné příběhy otce Browna*. Praha: JAN.
- CHESTERTON, Gilbert Keith (1993): *Svatý František z Assisi*. Praha: Alverna.
- CHESTERTON, Gilbert Keith (2000): *Ortodoxie*. Praha: Academia.
- CHESTERTON, Gilbert Keith (2007): *Moudrost a vtip G.K. Chestertona : paradoxy, aforismy a postřehy*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- KLIKOVÁ, Alice - KLEISNER, Karel (2006): *Umwelt: koncepce žitého světa Jakoba von Uexküll*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- KOMÁREK, Stanislav (2005): *Spasení těla: moc, nemoc a psychosomatika*. Praha: Mladá fronta.
- KOMÁREK, Stanislav (2008): *Příroda a kultura : svět jevů a svět interpretací*. Praha: Academia.
- LUKAVEC, Jan (2008): *Fanatik, prorok, či klaun? : G.K. Chesterton a jeho interpreti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- MARKOŠ, Anton (2003): *Tajemství hladiny: hermeneutika živého*. Praha: Dokořán.
- MARKOŠ, Anton (2006): Doslov, in: Marks, Jonathan: *Jsmě téměř 100% šimpanzi?: lidoopi, lidé a geny*. Praha: Academia.
- MAUROIS, André (1937): *Srdcem a rozumem*. Praha: Julius Albert
- MOURAL, Josef (1999): Scientismus. Osudy jednoho pojmu (u nás i v cizozemí). *Kritický sborník* Roč. 18, č. 4, s. 7 – 18.
- MURPHY, Robert F. (1999): *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- NOVOTNÝ, Josef (1920): *Věda a víra o původu světa*. Hradec Králové: Tiskové družstvo Adalbertinum.
- PEARCYOVÁ, Nancy R. - THAXTON, Charles B. (1997): *Duše vědy : proměny ve vztahu vědy a náboženství*. Praha: Návrat domů.
- RIDLEY, Matt (2000): *Původ ctnosti : o evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Praha: Portál.
- SCHREIBER, Vratislav (1992): K diskusi o scientismu = O staronové nálepce scientismu. *Vesmír* Roč. 71, č. 3, s. 168 – 169.
- VRCHOVECKÝ, Josef (1934): *Věda a víra*. Olomouc: Matice cyrilometodějská.